

כיום שיש אור חשמל, ורגילים לישון מאוחר יותר, ולא כמו בזמנם שכולם היו ישנים מוקדם בתחילת הלילה, וממילא בקלות היו קמים בעוד לילה. לכן אם האברכים ובחורי הישיבות ישכימו באשמורת, עינינו הרואות שהם עייפים ביום, ומתנמנמים בלימודם, ותורתם חלילה נעשית קרעים קרעים, כמו שדרשה הגמרא (סנהדרין ע"א) בפסוק (משלי כ"א): "וְקָרְעִים תִּלְבָּשׁ נֹמֵה". לכן עדיף שילמדו היטב וישקדו על התורה בכוחות רעננים ומחודשים מידי יום, ויקפידו לומר את הסליחות בזמנים אחרים שבלאו הכי הם ערים.

מֵרֵן אִמֵר סְלִיחוֹת בְּצֹהֲרִים

ז. גם ראיתי בספר יחווה דעת (ימים נוראים עמוד ח) שהביא הגאון רבי דוד יוסף שליט"א מעשה שהיה אתו בשנת תשל"ט, שהיה מוסר שיעור באיזה בית כנסת, וכשנודע לו שחלק גדול מהציבור לא אומרים סליחות כי קשה להם לקום מוקדם כל כך, שאל את מרן זצ"ל על זה, ואמר לו שיציע להם לומר סליחות בכל יום אחר הצהרים לפני תפילת מנחה, ואם ישכימו, מרן בעצמו יבוא ויעלה שליח ציבור. וכך היה שבמשך כמה שנים מרן אמר איתם סליחות מידי יום ביומו בחודש אלול קודם תפילת מנחה. ואמר מרן שככה נכון להנהיג גם בכללים לומר סליחות בצהרים, ולא יצטרכו האברכים לקום באשמורת הבוקר והיו עייפים כל היום, וכן המנהג בכלל "יחווה דעת" במשך שנים.

סְלִיחוֹת לִפְנֵי מִנְחָה או אַחֲרֵי מִנְחָה

ח. והנה במה שאמר מרן זצ"ל שהסליחות יהיו לפני תפילת מנחה, וכך כתב גם בחזון עובדיה (ימים נוראים עמוד ז), יש להבהיר בזה נקודה אחת פשוטה וברורה לעניות דעתי. כי שם מרן נשאל, לכאורה כיון דקיימא לן (ברכות נ"א ע"ג) "תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם", אם כן תפילת מנחה היא תדירה בכל יום לעומת הסליחות שהן בסך הכל כשלושים יום בשנה, וכיון שתדיר קודם, אם כן נתפלל מנחה קודם ואחר כך נאמר סליחות? ותירץ הרב, על פי השאגת אריה, שהכלל של תדיר קודם, שייך דוקא בששניהם שווים כמו שתי מצוות, אז תדיר קודם, אבל אם אחד הוא דבר מצוה והשני הוא רשות או מנהג, לא שייך בזה דין קדימה. ולכן כאן שהסליחות הן לא חובה ממש אלא מנהג, לא שייך לומר בזה תדיר קודם. ואף על פי שדברי השאגת אריה לא מוסכמים לכל הדעות, ואם כן עדיין נאמר שתדיר קודם ויתפללו מנחה קודם הסליחות? מכל מקום כיון שמצוה להתפלל מנחה עם דמדומי חמה (ברכות כ"ט ע"ב), וגם האר"י ז"ל היה נזהר מאד שלא להתפלל מנחה אלא סמוך לשקיעת החמה, לכן עדיף יותר לאחר את תפילת מנחה סמוך לשקיעת החמה. ע"ש.

ט. ומי שמתבונן בדברים רואה, שלפי השאגת אריה באמת אין נפקא מינה בשני דברים של מצוה ורשות, מה להקדים למה, כי בעיקרון הוא רק בא לומר שאין בזה את הדין שתדיר קודם דוקא, ויעשה מה שלבו חפץ, אם ירצה יקדים את המצוה, ואם ירצה יקדים את הרשות. רק שמרן זצ"ל אומר, כיון שבאים לפנינו תפילת מנחה וסליחות, ויש לנו ענין להרוויח את תפילת מנחה עם דמדומי חמה, כמבואר בגמרא וכמו שנהג האר"י ז"ל, לכן הנכון להקדים את הסליחות ואחר כך להתפלל מנחה. אבל ציבור שקובעים למשל להתאסף בשעה 4 או 5 לסליחות ומנחה, בודאי שאין שום ענין שיאמרו את הסליחות דוקא לפני מנחה, שהרי בלאו הכי הם לא יתפללו מנחה עם דמדומי חמה.⁴

⁴ ולכן גם אנחנו בסייעתא דשמיא נהגנו במשך כמה שנים במסגרת השיעור שלנו בכל ערב, להתפלל מנחה ואחר כך לומר סליחות ואחר כך שיעור תורה. ויש שהקשו עלי ממה שכתב מרן בחזון עובדיה הנ"ל בהלכה למעלה, שאותם שלא קמים באשמורת יאמרו סליחות קודם תפילת שחרית או קודם תפילת מנחה, והרי אתה עושה הכל על פי הוראות מרן זצ"ל, ומרן הראשון לציון שליט"א מעיד עליו בהסכמות על חוברות "בהלכה ובאגדה" שאתה "הולך בדרכו ההלכתית של מרן זצ"ל ולא זו מפסקיו ימין או שמאל, בין להקל ובין להחמיר", ואיך אתה מתפלל מנחה ואחר כך סליחות?! אבל במחילה מכבודם, הם לא קראו את הנימוקים של מרן למטה במקורות, וכמו שבארנו, שאין דעת מרן להקדים את הסליחות למנחה, אלא רק כשרוצים להרוויח מנחה עם דמדומי חמה, אבל במקרה שבלאו הכי לא נרוויח את זה, או שיש ענין להקדים את מנחה, כי יש אנשים שמתפללים מנחה בעבודה ועכשיו הם באים לסליחות ושיעור, ואם תעשה סליחות, מנחה ושיעור, אתה תוקע אותם באמצע. אבל כשמנחה קודם, עד שאנחנו נתפלל, בינתיים הם מספיקים לבוא

אחרונים, ישתדל האדם לעשות כל מאמצי כוחו ויכולתו לקיים אותו ענין, בין מתפילות, בין מתחנונים, בין מכל דבר שיהיה. ולא יתגדל בעיניו לומר, אני תורתי אומנותי ומה לי עם אלו העניינים, כי לכל אחד יש לו ענין וסגולה בפני עצמו, ומה שמועילה התפילה לא יועיל הלימוד, ומה שיועיל הלימוד לא תועיל התפילה, ושניהם כאחד טובים, וצריך לאחוז מזה וגם מזה אל תנח ידך. ולא יאמר החכם או הדיין למה אבטל למודי מלהשתתף עמהם, והרי תלמוד תורה כנגד כולם, שיתפללו המה ואני על משמרת אעמודה, אעסוק בלימודי, וה' חפץ במעשי יותר ממעשיהם. חלילה לבעל נפש שיאמר כדברים האלה, כי לא כל העיתים שווים, הלימוד הוא טוב ויפה ואין למעלה ממנו והוא כנגד הכל, אבל יש עיתים וזמנים שצריך להתעצם בתפילה, וזמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד.

לְרַגֵּל הַמְצַב, כֵּל שֶׁכֵּן שֶׁצָרִיךְ לְהִתְחַזֵּק בְּסְלִיחוֹת

ה. וכל שכן בתקופה שאנחנו נמצאים בה, ובעונות הרבים כמה וכמה אסונות השם יציל את כל עמו ישראל, ואחרון הכביד שאבדנו גברא רבא הכהן הגדול מאחיו הגאון רבי שלום הכהן זצ"ל ראש "ישיבת פורת יוסף" ונשיא מועצת חכמי התורה, פנה הודה, פנה זיוה, פנה הדרה, היאך היה עומד בפרץ בפני נפגעי השעה, וכמה פעמים דיבר על ימי "בין הזמנים" שהגם שצריכים אותם, אך מטרם לפוש מעט ולשנות סדרים ללימודים אחרים כפי שכל אחד חפץ, אך לא חלילה להתבטל לגמרי מעסק התורה, כי התורה היא שמגינה ושומרת עלינו. לכן אדרבה ואדרבה צריכים אנו להוסיף ולהרבות עוד ועוד בתפילות וסליחות ותחנונים לבורא עולם שיאמר די לצרותינו, וכמו שכתב עוד בסדר היום (ש"ס): **וכשיש חס ושלום שום צרה לרבים, צריך לבקש להם ישועה מאת השם יתברך בתפילות ובתחנונים, ויותר מוטל הדבר הזה על החכמים ועל היודעים לעתור ולרצות, שיבקשו רחמים על עם השם, וכל שכן לזקני העם ושופטיו שהם מגינים על הדור, וצריכים הם להיות לפני העם לבקש מלפני ה' בתענית ובדמעה ברינה ותחינה עד שירחמו מן השמים, ואין להם לעסוק בלימודם כי אם לפקח על עסקי רבים, ואין לך פיקוח גדול מזה.** ואל יאמר להקטין עצמו, מה אני מה חיי להתפלל על עצמי, וכל שכן על אחרים, כי זו אינה טענה, ואין ראוי להימנע עצמו מפני כך, כי לו הונח שהוא אינו חשוב להתפלל, 'הן אל כביר לא ימאס', וכיון שהוא משתתף עם הציבור על כל פנים לא תשוב תפילתו ריקם, ובודאי תעשה פירות. ולא עוד אלא שכיון ששיתף את עצמו עם הציבור, יזכה גם לראות בנחמת ציבור. ע"ש. לכן גם בחורי הישיבות ותלמידי חכמים העוסקים בתורה יאמרו את הסליחות, ובכך ירוויחו גם את התחושה של חודש אלול לעבוד יותר להיות מוכנים ליום הדין.

סְלִיחוֹת בְּצֹהֲרֵי הַיּוֹם

ו. רק שהטוב ביותר שיאמרו בזמן שבלאו הכי הם ערים, וכגון בהפסקת צהרים או בשעה האחרונה של הלימוד בכלל וכיוצא בזה, שאז אין בזה שום חשש של שיבוש הזמנים שתתגבר עליהם העייפות בלימוד ובשאר היום, וכמו שכתב מרן זצ"ל (חזו"ע ימים נוראים עמוד ט) שמה שהעיד החיד"א (לעיל אות א) על אותם גדולי עולם שהיו ממעטים מלימודם בחודש אלול בשביל אמירת סליחות ותחנונים, זה בגלל שהם היו רגילים בכל השנה להשכים קום בעוד לילה ולעסוק בתורה, רק שעכשיו הם שינו קצת את הסדרים, ובמקום ללמוד הם אמרו סליחות ותחנונים, לכן אלה שרגילים בכך כל השנה, בודאי שכך ראוי להם לעשות ולומר את הסליחות באשמורת הבוקר.³ אבל במציאות

³ וגם היום אפשר למצוא אברכים יקרים כאלו שלומדים כל השנה בכללים מסודרים של חצות לילה, ולומדים מחצות עד הבוקר, כמבואר בזוהר הקדוש (תחילת פרשת פנחס) על מעלה זו, דברים נפלאים ומחזקים שעושים חשק. ואני הקטן זוכר על עצמי, לפני כמה שנים כשהייתי גר בביתר עילית, מצאתי את שאהבה נפשי כולל אברכים בירושלים עיר הקודש עם חברותא מיוחד בינינו, ראש ישר ואמיתי, שהיה שווה בשבילו לנסוע חוץ לעיר, והייתי יוצא בבוקר וחוזר לבית בערב בשעה 8, וכיון שהנסיעה היתה מתישה אותי, הייתי הולך לישון בשעה 9 בערב, וקם בשעה 2-3, והלימוד של שעות אלו, היו מעין עולם הבא, כל בני הבית נמים את שנתם, אין הפרעות, אין טלפונים, ישבו הדעת שאין כמיהו. אז הבנת היטב את דברי הרמב"ם (הלכות תלמוד תורה פ"ג ה"ג) שאף על פי שמצות תלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר (יהושע א ח): "וְהָיִיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה", מכל מקום אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה. וכן אמרו חכמים: אין רינה של תורה חלול בלילה, שנאמר (איכה ב ט): "קוֹמֵי רַגְלֵי בְּלַיְלָה". ע"ש.

יג. גם לפעמים ישנה בעיה במקומות שאומרים סליחות לפני שחרית, ובגלל שהציבור ממהרים לצאת לעבודה או לטפל בילדים, כי אחרון מעט את זמן התפילה בגלל הסליחות, אז חוטפים את אמירת הקרבנות והפסוקי דזמרה. והרי זה פלא, הלוא אדרבה ואדרבה כל הקרבנות שאנחנו אומרים בתפילה, זה בשביל מחילת העוונות, כמו שהגמרא אומרת במסכת תענית (כז ע"ב): אלמלא מעמדות, דהיינו הקרבנות, לא נתקיימו שמים וארץ. כי הקרבנות מכפרים על העוונות של עם ישראל, ואם אין קרבנות שיכפרו, חלילה אין תקומה לעם ישראל, וממילא אין שמים וארץ, כי השמים והארץ עומדים וקיימים רק בזכות עם ישראל. ולכן אברהם אבינו מאהבתו אלינו חשש שחלילה לא יהיה מה שיכפר על עם ישראל, ושאל את הקב"ה (בראשית טו ח): "בַּמָּה אֲדַע כִּי אֵינְךָ שֹׁנֵה?" אומרת הגמרא: אמר אברהם, רבונו של עולם! שמא ישראל חוטאים לפניך, ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה? אמר לו: לאו. אמר לפניו: רבונו של עולם, הודיעני, במה אירשנה? כלומר, תלמד אותי איזה דבר שאני ילמד אותם שיכפר להם על העוונות. אמר לו: "קָהָה לִי עֲגָלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאֵיל מְשֻׁלָּשׁ וְתָר וְגֹזֵל", כלומר יקריבו קרבנות לפני ואני מוחל להם. אמר לפניו: רבונו של עולם, תינח בזמן שביית המקדש קיים, אבל בזמן שאין בית המקדש קיים, מה תהא עליהם, מה יכפר להם? אמר לו: כבר תקנתי להם סדר קרבנות, שבזמן שקוראים לפני, מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני, ואני מוחל להם על כל עוונותיהם. נמצא שעצם אמירת הקרבנות מכפרת על העוונות. ואם כן על אחת כמה וכמה שאנחנו צריכים להקפיד על קריאתן בימים אלו יותר מכל השנה, שהרי אלו ימים שאנחנו מבקשים "סליחות" מהקב"ה, וממילא אנחנו זקוקים לסליחה ומחילה וכפרה על העוונות.

טוב מעט בכוונה, מהרבות שלא בכוונה

יד. גם ישימו לב שלא למהר בפסוקי דזמרה, שכבר כתב מרן בשלחן ערוך (סימן נא ס"ח): "אין אומרים הזמירות במרוצה, כי אם בנחת". וכתב המשנה ברורה: ולא ידלג שום תיבה ולא יבלע, אלא יוציא מפיו כאילו מונה מעות. ומפליאים דבריו החדים של הרמב"ם (תשובות סימן רסא) שכתב: קריאת הברכות או הזמירות בחיפזון ומהירות, הרי היא טעות גמורה, ומי שאינו מוכיח החזנים על זאת, חוטא. משום שכל אלו הסוגים של עבודת השם בדיבור, אין הכוונה אלא שיחשבו בהם כשיאמרו, ויכוון אומרם את לבו, וידע שעם אדון כל העולם מדבר בהם, בין שיבקש ממנו או יודה לו וישבחהו או יתאר פעליו וחסדיו או יתאר נפלאותיו בברואיו ויכולתו. וכיצד מותר למהר בזה ולהסיח הדעת ממה שנאמר?! ומי שאינו יודע מה הוא אומר ואינו מבינו, הרי הוא כמו התוכי והשוטה החוזרים על המילים שבני האדם לימדום. ע"כ. ואם ממהרים בפסוקי דזמרה בגלל הסליחות, חלילה יצא שחרם בהפסד, שתופסים את הטפל ומזניחים את העיקר.

טו. וכבר מאז ומתמיד היו דברים כאלו, כמו שמספר בספר חסידים (סימן רנו), שחכם אחד ראה בני אדם שמושכים בפיוטים, ואילו בפסוקי דזמרה ממהרים, והוכיח אותם שהרי הפסוקים הם היסוד, וחלילה שיהיו הפיוטים עיקר, ואילו הפסוקים שנאמרו ברוח הקודש יהיו טפל. לכן על כל ציבור לתת את דעתם שהתפילה שהיא העיקר, תאמר כהוגן, ולא יכשלו חלילה בדברי הגמרא בברכות (י ע"ב) על הפסוק (תהלים יב ט): "כָּרַם זֵלוֹת לְבַנֵי אָדָם", אלו דברים שעומדים ברומם של עולם ובני אדם מזלזלים בהם. ובספר חסידים (שס) מספר, שפעם אמרו סליחות בהשכמה, ובסיום הסליחות יצא אחד מהקהל מבית הכנסת לחוץ, ולא אמר עם הקהל פסוקי דזמרה, אמר לו זקן אחד, למה אתה לא אומר פסוקי דזמרה? אמר לו, כי את זה בכל יום אני אומר. אמר לו עליך נאמר (משלי כח ט): "מִסִּיר אֲזָנוֹ מִשְׁמַע תוֹרָה, גַם

טוב. (ועיין עוד שם בחלק א סימן מו בסוף ההערה. וד"ק)

5 וכדברי הגמרא במסכת בבא בתרא (י ע"א) על הפסוק (תהלים יז טו): "אֲנִי בְצַדֵּק אֶחְזָק פְּנִיד, אֲשַׁבְּעָה בְהִקְיָן תְּמוֹנֶתָי", אלו תלמידי חכמים שמנדדים שינה מעיניהם בעולם הזה, הקב"ה משביעם מזיו השכינה לעולם הבא. ולא רק הם זוכים אלא גם נשותיהן זוכות כיון שמשתייכות להן, וכמו שדרשה הגמרא במסכת כתובות (סב ע"א) מהפסוק (תהלים קכז ב): "שָׂוֵא לֶקֶם מִשְׁפִּימִי קוֹם מֵאַחֲרַי שְׁבֵת, אֲכַלֵּי לֶחֶם הָעֶצְבִים, כֵּן יִתֵּן לִי יְהוָה יִלְיָדוּ שְׂנָאִ", אמר רב יצחק, אלו נשותיהן של תלמידי חכמים שמדדו שינה מעיניהם בעולם הזה עד שיחזרו בעליהן מבית המדרש, ובאות לחיי העולם הבא.

ואדרבה עדיף להם להתפלל מנחה קודם, כי סוף סוף אולי גם בדבר מצוה ורשות אומרים תדיר קודם. וכל שכן במקרה שחוששים שאם יאמרו סליחות קודם, יכולים להימשך ועד שיסיימו יהיה כבר סמוך מדי לשקיעה, ויש חשש שיפספסו את הזמן של מנחה כהוגן ובנחת, שבודאי יקדימו להתפלל מנחה ואחר כך יאמרו סליחות. וכמבואר בגמרא ברכות (כט ע"ב) שאע"פ שישנה מעלה להתפלל מנחה עם דמדומי חמה, בכל זאת חכמי ארץ ישראל קיללו את הדוחה את התפילה כל כך לרגע האחרון, כי יש חשש שמא תיטרף השעה ויפסיד זמנה לגמרי.

סליחות מהבית מערוצי הקודש

ו. ואברכים רבים השוקדים על לימודם ועוסקים בתורה בכל לילה עד שעה 1-2,5 ישתדלו מאוד לומר סליחות בחצות לילה, כי אין חשש שזה יפריע להם למשך היום, שהרי בלאו הכי הם ערים בשעות אלו בכל לילה. ואברכים שרגילים ללמוד כל לילה עד חצות, ואומרים תיקון חצות והולכים לישון, ועכשיו הם חוששים שאם ילכו בחצות לבית הכנסת לומר סליחות, יהיו עייפים למחרת, היום שברוך השם מצויים ערוצי הקודש שמעבירים את הסליחות בכל לילה, אם מיישיבת "אור החיים" או ממקומות אחרים, אז אין הכי נמי שישב בביתו במקום לימודו, בצורה רצינית עם ספר סליחות, ויאמר איתם את הסליחות עד "אלוקינו שבשמים". ואחר כך ילך לישון לחיים טובים ולשלום, וכמובן גם שלא יוותר על תיקון חצות, כמו שכתבו החיד"א (ברכי יוסף סימן תקפא ס"ק א) ועוד, שמעלת תיקון חצות גדולה מסליחות, ואשריו ואשרי חלקו שזוכה גם לזה וגם לזה.

המדד לסליחות, היכן הוא מתעורר יותר

יא. עוד דבר כדאי להדגיש ולהבהיר, גם אדם שיש בכוחו לקום באשמורת וזה לא מפריע לו למשך היום, אבל אם הוא מתחבר יותר לאמירת הסליחות הנאמרות בצהריים, מכל מיני סיבות שהן, וכגון שבסליחות שבאשמורת, הציבור עייפים ואומרים את הסליחות ב'קול ענות חלושה', ואילו בצהרי היום כולם ערניים ואומרים את הסליחות ב'קול ענות גבורה'. או שבצהריים יש ציבור גדול, ו'קרב עם הַדָּרַת מִלֵּךְ, וכולם עונים בהתעוררות של קדושה, באופן שהוא מתעורר יותר לתשובה ולפשפש במעשיו. או שהחזן בצהריים אומר את הסליחות מתוך כוונה ובנחת וקולו חנון, באופן ששובר את לבו, בבחינת (תהלים נא יט): "לֵב נִשְׁבֵּר וְנִדְפָה אֲלֵקִים לֹא תִבְזֶה", אז בודאי שיאמר בצהריים ולא באשמורת הבוקר. כי כל המעלה של אמירת הסליחות באשמורת, היא דוקא כשהכל שווה, אבל הא לאו הכי, יאמר בזמן ובמקום שמתעורר לתשובה יותר, שהרי "טוב מעט תחנונים בכוונה מהרבות שלא בכוונה" (ש"רע ס"א ס"ד), וכל שכן בסליחות שכל מטרתן להכניע את הלבבות ולהתעורר לתשובה, ואם חלילה הוא לא מרגיש התעוררות במקום שנמצא, הרי העיקר חסר מן הספר.

לא להזניח את העיקר

יב. עוד נקודה חשובה שצריך לשים לב אליה בעיקר אותם שקמים מוקדם בבוקר לאמירת הסליחות, שחלילה לא יזניחו את העיקר ויתפסו את הטפל, כי אין ספק שהתפילה היא העיקר ודבר שבחובה מידי יום ביומו, ופעמים שמחמת עייפותם חלילה מקיימים בעצמם "וְתִרְדְּמָה נִפְלָה עַל אֲבָרֵם" ונרדמים עם התפילין. וכבר מרן החיד"א בספרו עבודת הקודש (מורה באצבע אות רמה) הזהיר שלא בשביל אמירת הסליחות, יתפלל תפילה שלא כהוגן, כי אז יצא שכרו בהפסדו, וטוב לו להתפלל כהוגן ולא יאמר סליחות. כי זה עיקר העבודה לשמור על העיקר ולהוסיף, ולא חלילה לזלזל בעיקר ולקיים את התוספת.

בנחת. וכן אנחנו מרוויחים אברכים יקרים שרוצים להשתתף עמנו, והם מתפללים מנחה בכלל בצהריים, ומסתדר להם לבוא בדיוק בצאתם מהכולל. ולכן בודאי שבכל כיוצא בזה, אין ענין דוקא לומר את הסליחות קודם, אלא יקדימו את מנחה, וזה פשוט וברור לכל מבין.

וזכורני לפני כעשרים שנה, הודיע מרן זצ"ל בשיעורו במוצאי שבת שתתקיים עצרת ענק של תפילה ב"כותל המערבי" אחר הצהריים, ומרן זצ"ל הגיע ואמר להתפלל קודם מנחה, ואחר כך לומר את הסליחות. ועיין בשר"ת יחווה דעת (חלק ז סימן צג סוף אות א) שכתב מרן: "וכן ראיתי בכמה מקומות שמקדימים סליחות לפני תפילת מנחה. ויש להם על מה שיסמוכין". ומשמע שאדרבה מנחה קודם הסליחות, עושה יותר

לכם לחקת עולם לכפר על בגי ישראֵל מפֶּל חטאתם אחת בשָׁנָה.

חודש אלול - ימי רחמים ורצון ולא ימי דין

יט. וכיון שארבעים יום האחרונים, מראש חודש אלול ועד יום הכיפורים, היו ימים של רחמים ורצון על עם ישראל, זה הטעם שבני ספרד נהגו לומר סליחות ותחנונים בכל הימים האלו, כי זו השעה שהוכשרה לכך, שכל שנה חוזרת אותה הארה כבימי קדם, ושערי סייעתא דשמיא נפתחים בימים אלו לכל המעוניין להתקרב. וכמו שדרשו דורשי רשומות, "אלול" ראשי תיבות: "אֲנִי לְדוּדֵי וְדוּדֵי לִי" (שיר השירים ג), שזה מראה על חיבה וקרבה של הקב"ה אלינו ואנחנו אליו. כי כל השנה הקב"ה הוא בבחינת "אבא", אבל בימים אלו הוא בבחינת "דוד". ו"יחי ההבדל" בין אבא לדוד... למשל, כשמגיע הדוד מאמריקה הוא מביא אתו מתנות ומחלק לכולם, גם אם הוא יודע שאחד הילדים לא התנהג הכי יפה, הוא דוד הוא נותן. אבל אבא כשרואה ילד שלא התנהג טוב, הוא לא נותן לו. הקב"ה בימים אלו מתנהג איתנו כמו דוד, יותר בסלחנות, יותר בפיס, יותר בריצוי. **לחודש אלול לא קוראים ימי "דין", אלא ימי "רחמים ורצון", חודש "הרחמים והסליחות",** כי הקב"ה ישתבח שמו בחודש זה מתרצה אלינו ביותר, מחבב אותנו, מתחבר אלינו. לכן עלינו לנצל את הימים האלו, כי הקרבה בימים אלו קלה יותר מכל השנה, כי ימינו פשוטה לקבל שבים. וכל שכן בעשרת ימי תשובה שהם עליית על כולנה, כמו שדרשה הגמרא בראש השנה (יח ע"א) מהפסוק (ישעיה נה ו): "דַּרְשׁוּ ה' בְּהַמְצִאוֹ, קְרְאוּהוּ בְּהִיּוֹתוֹ קְרוֹב", אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים. וכתב הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ב ה"ו): "אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת מיד, שנאמר "דַּרְשׁוּ ה' בְּהַמְצִאוֹ".

אופן אמירת הסליחות

כ. נקודה הכי חשובה, אחרי שאדם בחר לו את הזמן והמקום הנכון ביותר לאמירת הסליחות ששם הוא חושב שיותר יתחזק, צריך לשים לב שהעיקר שיאמרו הסליחות בנחת, בהכנעה ובהתבוננות במילים שאנחנו מוציאים בפה, כי רק על ידי כך הסליחות ישיעו עלינו להתעורר לפשפש ולתקן את מעשינו, אבל אם חלילה כל מחשבתנו תהיה במנגינה לבד, ולא נתבונן בעיקר, לא נשיג את המטרה. והרי אחד הדברים שאנחנו מתוודים ביום כיפור "על חטא שחטאנו לפניך בידוי פה", דהיינו שאמרנו את הודויו בפה בלבד, בלי כוונה ומחשבה, באופן שהראש והמוח היו במקום אחר.

כא. ואני זוכר עוד מלפני 35 שנה, שהיינו זוכים לומר את הסליחות במוצאי שבתות בחודש אלול, לאחר שיעורו של מרן זצ"ל, ומרן עצמו היה מחזן את כל הסליחות, באיזו נעימות, איזו תחינה שאין כדוגמתה. ולפני "ג מדות, איך היה מפיט ומסלסל, בכל "עננו" ו"מחי ומסי" בנחת ובהתבוננות, ואפילו בקדיש האחרון, היה מסלסל בכל שבוע כמנגינת הפיוט "המבורך", שאומרים בראש השנה. הייתי זוכה לעמוד ממש על יד מרן בכל הסליחות, ומתבונן בו בזוכית מגדלת על כל צעד ושעל. ופעם שמעתי מהגאון רבי אליהו בר שלום שליט"א, רבה של בת ים, ששאל את ר' משה חבושה, למה הוא מאריך ומפייט בסליחות? וענה לו, שמרן אמר לו, שסליחות הנאמרות בפחות משעה, אינן סליחות. ואולי גם זו הסיבה שמרן היה אומר את התחינה "למענך אלוקי..." בכל חודש אלול, ולא רק בעשרת ימי תשובה, כי המנגינה שלה עם המילים המיוחדות שבה, שוברות ומכניעות ומעוררות את הלב לתשובה, שזה בעצם עיקר הסליחות לפשפש במעשינו, ולחזור בתשובה, ולהוסיף מצוות ומעשים טובים.

היה חודש אלול מלא [יום], ואז מ-א' אלול עד יום כיפור, יוצא בדיוק 40 יום.

⁸ התוספות (ב"ק פב ע"א) כתבו, שירד משה ב-ב' בתשרי ובאותו יום נתרצה המקום לישראל, שנאמר (במדבר יד ט): "וַיֹּאמְרוּ ה' סִלְחָתִי כְּדָבָרְךָ", ולפיכך נקבע לסליחה וכפרה לדורות. אבל זה מעניין, כי הפסוק הזה נאמר בפרשת שלח לך, לאחר חטא המרגלים, שכעס הקב"ה ואמר למשה: "אֲפָנּוּ בְדָבָרְךָ וְאוֹרְשׁוּנִי וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי גָדוֹל וְעַצִּים מִמֶּנּוּ". ואז משה התחנן להקב"ה וטען: "וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם... מִבְּלַתִּי לְכַלֵּת ה' לְהַבְיִיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְהָם וְיִשְׁחָטֶם בְּמַדְבָּר... סִלַּח נָא לְעוֹן הָעָם הַזֶּה...". ועל זה עונה לו הקב"ה: "וַיֹּאמֶר ה' סִלְחָתִי כְּדָבָרְךָ". ומה זה קשור למחילה על חטא העגל? וצריך לומר שתפסו התוספות לשון של סליחה מושאל, אבל באמת לא דוקא.

תפלתו תועבה", כי פסוקי דזמרה ברוח הקודש נאמרו, ואילו הסליחות תקנו אותן החכמים. ובדרך כלל אם יש חכם במקום שמנהיג את הציבור, אז הוא רואה איך לכוון את הדברים, ואם הזמן מצומצם, ידלגו על קטעים מסוימים בסליחות, כמו תחינות מסוימות שהוספו באיזה סידורים, וכן "אם אפס", "בזכרי על משכב" ועוד, לפי הזמן והפנאי. והעיקר שאת מה שאומרים, יאמרו בנחת ובתחנונים, כי טוב מעט בכוונה, מהרבות שלא בכוונה. וכתב המשנה ברורה, שאם הוא אנוס ולא יכול להאריך, המעט תחנונים שאומר בכוונה, נחשב לפני השם כמו הרבה בכוונה, כי "אחד המרבה ואחד הממעט, ובלבד שיכוון לבו לשמים" (ברכות ה ע"ב). ועל ידי כך, יאמרו את התפילה מתחילתה ועד סופה, מילה במילה, ולא יצא חלילה שכרם בהפסד.

סדר העליות של משה רבנו להר סיני

טז. והנה הטעם שאנחנו בני ספרד נוהגים לומר סליחות מתחילת חודש אלול, מבואר יפה בסדר עולם רבה [המיוחס לתנא רבי יוסי בן חלפתא] ששם סיכם את כל שלשת הפעמים שעלה משה רבנו להר סיני, וכל פעם שהה שם ארבעים יום וארבעים לילה, כי מי שישתכל בפסוקים בתורה, לא יבין כל כך בקלות מתי משה רבנו עלה, וכמה זמן שהה, כי חלק מענין זה מובא בפרשת משפטים לאחר מתן תורה, וחלק בפרשת כי תשא לאחר מעשה העגל, וחלק בפרשת עקב כשמשה רבנו חוזר לעם ישראל על המאורעות שהיו במדבר. ובסדר עולם מבאר את השתלשלות העניינים כמין חומר:

יז. לאחר מתן תורה ביום ז' בסיון, ציוה הקב"ה את משה לעלות להר סיני כדי שילמד את התורה מפיו, כמו שנאמר בפרשת משפטים (שמות כד טו): "וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הָהָר, וַיְכַסֵּהוּ עָנַן אֶת הָהָר... וַיֵּבֵא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעָנָן וַיַּעַל אֶל הָהָר, וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהָר אֲרָבָעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה". בגמר הארבעים יום, טעו עם ישראל בחשבון וכשראו שבוש משה לבוא, ומעשה שטן הראה להם את מיטתו של משה מרחפת באוויר, חשבו שהוא מת, ובעוונות הלכו ועשו את העגל. ולמחרת כשירד משה עם הלוחות בדיוק ביום הארבעים שזה יוצא "ז תמוז, ראה את העגל והמחולות, כעס עליהם ושבר את הלוחות, כי אמר אין טעם לתת תורה לישראל משומדים עובדי עבודה זרה.

יח. למחרת ב"ח בתמוז עלה שוב להר סיני, כדי לבקש מחילה מהקב"ה, כמו שנאמר בפרשת כי תשא (שמות לב ט): "וַיְהִי מִמַּחֲרַת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם, אַתֶּם חָטַאתֶם חֲטָאָה גְדוֹלָה, וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל ה' אוֹלֵי אֲכַפְרָה בְּעַד חַטֹּאתֵיכֶם". ושהה שם שוב ארבעים יום וארבעים לילה, כמו שכתוב בפרשת עקב שכאשר הוכיח את עם ישראל על כל מה שחטאו במדבר, והוכיח אותם גם על מעשה העגל, כתוב (דברים ט יח): "וְאֶתְנַפֵּל לִפְנֵי ה' כְּרֹאשׁוֹנָה אֲרָבָעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה, לְחַם לֹא אֲכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי, עַל כֹּל חַטֹּאתֵיכֶם אֲשֶׁר חָטַאתֶם לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינַי ה' לְהַכְעִיסוֹ". לאחר שעברו ארבעים יום שהם נגמרים בכ"ט לחודש אב,⁶ עולה משה רבנו שוב למחרת בראש חודש אלול למשך עוד ארבעים יום, כמו שנאמר (דברים יא): "בְּעֵת הַהִיא אָמַר ה' אֵלַי, פֶּסֶל לָךְ שִׁנִּי לוֹחַת אֲבָנִים כְּרֹאשׁוֹנִים וְעֵלָה אֵלַי הָהָר... וְאָנֹכִי עֹמְדִתִּי בְּהָר כַּיְמִים הָרִאשׁוֹנִים, אֲרָבָעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה, וַיִּשְׁמַע ה' אֵלַי גַּם בַּפֶּעַם הַהִוא, לֹא אָבָה ה' הַשְׁחִיתֶךָ". וממה שנאמר "כַּיְמִים הָרִאשׁוֹנִים", משמע שכמו שהארבעים יום הראשונים היו ברצון, שהרי עדיין לא עשו את העגל, כך הארבעים יום האחרונים היו ברצון, וכשירד בסוף הארבעים יום שהם נגמרים בדיוק בעשירי בתשרי - יום הכיפורים,⁷ בישר להם שהקב"ה התרצה והסכים לבקשתו של משה רבנו שביקש (שמות לד ט): "וְסִלְחָתִי לְעוֹנֵינוּ וְלַחַטֹּאתֵינוּ וְנִחַלְתָּנוּ".⁸ ואז קבע הקב"ה יום זה ליום מחילה וסליחה לדורות, כמו שנאמר (ויקרא טז לד): "וְהִיְתָה זֹאת

⁶ מעניין שבסדר עולם כתוב שמשם ירד ב"ח באב, ועלה למחרת בכ"ט באב, וירד ביום הכיפורים. וזה תלוי, אם חודש תמוז היה מלא, ואם חודש אב היה מלא. אחר כך ראיתי תוספות בבבא קמא (פב ע"א) שהביאו בשם סדר עולם, שבכ"ט באב ירד משה לפסול הלוחות, ועשה עוד מ' יום מל' באב עד י' בתשרי ונתרצה המקום. ע"ש.

⁷ ולפי זה צריך לומר שמה שאמרנו שמשם עלה להר סיני בראש חודש אלול, היינו ב-א' דראש חודש שהוא ל' אב, כי רק ככה נגמרים הארבעים יום בדיוק ב-ב' בתשרי. כי אם נאמר שעלה ב-א' אלול ממש, אם כן נמצא שעד כיפור, יעברו רק שלושים ותשעה ימים, וחסר יום אחד מארבעים, כי מן הסתם חודש אלול חסר [29 ימים] כמבואר בגמרא ראש השנה (ט ע"ב), אלא אם כן נדחק לומר שבאותה שנה בדיוק,